

Μνήμων

Τόμ. 11 (1987)

**Une histoire des femmes est-elle possible? επιμ.
Michelle Perrot**

ΕΛΕΝΗ ΦΟΥΡΝΑΡΑΚΗ

doi: [10.12681/mnimon.630](https://doi.org/10.12681/mnimon.630)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΦΟΥΡΝΑΡΑΚΗ Ε. (1987). Une histoire des femmes est-elle possible? επιμ. Michelle Perrot. *Μνήμων*, 11, 311-318.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.630>

*Une histoire des femmes
est-elle possible?*

ἐπιμ. Michelle Perrot
Rivages
Μασσαλία 1984
228 σελ.

Με τὸ προκλητικὸ ἐρώτημα αὐτὸ γιὰ τίτλο κυκλοφόρησαν πρόσφατα στὴ Γαλλία τὰ πρακτικὰ ἐνὸς συνεδρίου ποὺ ὁργανώθηκε γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ θέμα, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1983, στὸ Saint Maximin. Δέκα χρόνια περὶ τοῦ μετὰ τὴν πρώτη συστηματικὴ ἐμφάνιση στὴ Γαλλία μελετῶν γύρω ἀπὸ τὴν «ἱστορία τῶν γυναικῶν» —φαινόμενο στενὰ δεμένο μετὰ τὸ φεμινιστικὸ κίνημα τῆς δεκαετίας τοῦ 1970— κρίθηκε ὥριμη ἡ στιγμή νὰ συζητηθεῖ ἡ πείρα ποὺ συσσωρεύτηκε τὸ διάστημα αὐτό.¹ Ὅπως τονίζεται στὸν πρόλογο, ἀλλὰ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ βιβλίο, δὲν πρόκειται τόσο γιὰ ἓνα ἐξονυχιστικὸ ἀπολογισμὸ τῆς σχετικῆς παραγωγῆς τῶν τελευταίων χρόνων· εἶναι περισσότερο μιὰ πιὸ ἐλεύθερη ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων γύρω ἀπὸ μεθοδολογικά κυρίως (ἐν μέρει ὅμως καὶ θεωρητικά) προβλήματα, γύρω ἀπὸ δυσκολίες ποὺ σχετίζονται : ἀφ' ἐνὸς μετὰ τίς ἐπιλογές τῶν φορέων αὐτῆς τῆς ἱστορίας, σὲ συνάρτηση μετὰ τὸ εὐρύτερο κλίμα τῶν ἀκαδημαϊκῶν παραδόσεων καὶ σύγχρονων ἀναζητήσεων ποὺ τὴν περιέβαλαν· ἀφ' ἑτέρου μετὰ τὸ θεμελιακὸ ζήτημα τῶν πηγῶν, τῆς χρήσης καὶ τῆς ἐρμηνείας τους. Προβλήματα ἱστοριογραφίας λοιπόν, ποὺ ἐπικεντρώνονται στὸ ἀρχικὸ ἐρώτημα κατὰ πόσο εἶναι δυνατὸ νὰ γραφεῖ ἡ ἱστορία «μιας κατηγορίας τῶν φύλων» (M. Perrot, σ. 7), δηλαδὴ τῶν γυναικῶν.

Ἡ προσπάθεια νὰ φωτιστεῖ τὸ ἐρώτημα ἀπὸ διαφορετικὲς ὀπτικὲς γωνίες καθὼς καὶ μέσα ἀπὸ παραδείγματα διαλεγμένα ἀπὸ διάφορες ἱστορικὲς περιόδους (ἀρχαιότητα, μεσαίωνα, νεώτερα καὶ σύγχρονα χρόνια) φαίνεται ἀπὸ τίς ἀνακρινώσεις τῶν ὁμιλητῶν :

— Arlette Farge : Πρακτικὴ καὶ ἀποτελέσματα τῆς ἱστορίας τῶν γυναικῶν (Pratique et effets de l'histoire des femmes).

— Christiane Klapisch-Zuber : Ὁ μεσαιωνιστής, ἡ γυναίκα καὶ τὰ ποσοτικὰ δεδομένα (Le médiéviste, la femme et le sériel).

1. Ἀπὸ τὴν πληθώρα τῶν βιβλίων ποὺ δημοσιεύθηκαν στὸ διάστημα αὐτὸ στὴ Γαλλία σχετικὰ μετὰ τὴν ἱστορία τῶν γυναικῶν ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ δύο συλλογικὰ ἔργα : *Mythes et représentations de la femme au dix-neuvième siècle*, Παρίσι 1976 καὶ *Histoire sans qualités*, Παρίσι 1979.

— Yvonne Knibiehler : Χρονολογία και ιστορία των γυναικών (Chronologie et histoire des femmes).

— Sylvie Van de Castele - Schweitzer και Danièle Voldman : Οι προφορικές πηγές για την ιστορία των γυναικών (Les sources orales pour l'histoire des femmes).

— Catherine Fouquet : 'Η υποχρεωτική στροφή ή η ιστορία των γυναικών περνάει από την ιστορία του σώματός τους; (Le détour obligé ou l'Histoire des femmes passe-t-elle par celle de leur corps?).

— Elisabeth Ravoux - Rallo και Anne Roche : Σώμα, υπόλοιπο, κείμενο (Corps, reste, texte).

— Pauline Schmitt - Pantel : 'Η διαφορά των φύλων, ιστορία, ανθρωπολογία και ελληνική πόλη (La différence des sexes, histoire, anthropologie et cité grecque).

— Jacques Revel : 'Αρσενικό/Θηλυκό : γύρω από την ιστοριογραφική χρήση των ρόλων των φύλων (Masculin / Féminin : sur l'usage historiographique des rôles sexuels).

— Alain Corbin : Τò «φύλο πού πενθεῖ» και η ιστορία των γυναικών τὸν 19ο αἰώνα (Le "sexe en deuil" et l'histoire des femmes au XIXe siècle).

— Agnès Fine : Σχετικά με τὰ προικιά : γυναικεία κουλτούρα; (A propos du trousseau : une culture féminine?).

— Geneviève Fraisse : Φεμινιστική μοναδικότητα : Κριτική ιστοριογραφία τῆς ιστορίας τοῦ φεμινισμού στὴ Γαλλία (Singularité féministe : Historiographie critique de l'histoire du féminisme en France).

— Michelle Perrot : Οι γυναῖκες, ἡ ἐξουσία, ἡ ιστορία (Les femmes, le pouvoir, l'histoire).

Τὸν τόμο ἐπιμελεῖται και προλογίζει ἡ Michelle Perrot.

'Η ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθεῖ ἡ ιστορία τῶν γυναικῶν συνδέεται ἄμεσα μετὰ τὴν ἄνοδο τοῦ φεμινιστικοῦ κινήματος και ἀναπτύσσεται σὲ ἓνα εὐρύτερο κλίμα ἀμφισβήτησης, κληρονομιά τοῦ Μάη τοῦ '68. Παράλληλα, ἀποτελεῖ ἔκφραση τῆς νέας ἀντίληψης πού διαμορφώνεται τότε νὰ ἀναδειχθοῦν σὲ ὑποκείμενα ιστορίας ὅλοι ἐκεῖνοι πού ἀγνόησε ἡ κυρίαρχη ιστοριογραφία : οἱ περιθωριοί, οἱ παραβάτες, οἱ τρελλοί, οἱ ἄρρωστοι και οἱ γυναῖκες (βλ. Arlette Farge).

'Η ἔρευνα ὅμως γύρω ἀπὸ τὶς γυναῖκες —καί, ὡς τονιστεῖ ἐδῶ, ἔρευνα πού διεξάγεται ἀπὸ τὶς ἴδιες— προϋποθέτει ἓνα κίνημα πού ἀναζητᾷ μιὰ ταυτότητα στὸ παρελθόν : «γιατὶ νὰ ὑπάρξουμε, νὰ διεκδικήσουμε, πρέπει νὰ ἔχουμε μνήμη, νὰ ξαναβροῦμε στὸ χαμένο παρελθὸν ἐκεῖνες πού προηγέθησαν ἀπὸ μᾶς και πού ἡ ιστορία ποτὲ δὲν πῆρε ὑπόψη της», γράφει ἡ Α. Farge (σ. 20), μιλώντας γιατὴν ἐποχὴ ἐκείνη πού σφραγίζεται ἀπὸ τὴν ἐπείγουσα ἀνάγκη νὰ ἀποκατασταθοῦν οἱ σιωπὲς στὸ χῶρο τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν. 'Η ἴδια ἐρευνήτρια ἐντοπίζει στοὺς γυναικείους ἐπιστημονικούς και στρατευμένους μαζὶ κύκλους, μιὰ ἐνοχλή : ὅτι χάθηκε πολὺς χρόνος, ὅτι ὅλα αὐτὰ δὲν εἶχαν γίνεи συνείδηση πιὸ νωρίς.

Μακριὰ πιά ἀπὸ τὴν περίοδο ἐκείνη τοῦ ἐνθουσιασμοῦ και τῶν πειραματισμῶν, μέσα σὲ ἓνα κλίμα προσδιορισμένο ἀπὸ τὴ γνώση πού ἀποκτήθηκε και ἀπὸ μιὰ κριτικὴ διάθεση, μετὰ ἔντονη τὴν ἐπίκληση στὴν ἀυστηρότητα τῆς

ἐπιστημονικῆς μεθόδου, ὀρισμένες ἐρευνήτριες καὶ οἱ δύο ἐρευνητὲς ποὺ συμμετέχουν στὸν τόμο ἐπισημαίνουν τὶς ἀδυναμίες τῆς πρώτης ἱστορίας ποὺ γράφτηκε γύρω ἀπὸ τὶς γυναῖκες :

“Ἐνα πρῶτο ἀρνητικὸ σημεῖο : ἡ τάση ποὺ περιορίζεται στὸ νὰ ἀναλύει, μέσα ἀπὸ ἕνα λόγο φορτισμένο συναισθηματικά, τὴν πολὺπλευρὴ καταπίεση τῶν γυναικῶν, τὸν ἀποκλεισμό τους στὴν ἰδιωτικὴ σφαῖρα καὶ στὴ λειτουργία τῆς ἀναπαραγωγῆς, τὴ σιωπὴ καὶ τὰ δεινὰ ποὺ ὅλα αὐτὰ συνεπάγονται· τάση ποὺ συχνὰ καταφεύγει στὴν ἔννοια τοῦ «μισογυνισμού», χωρὶς νὰ ἐρμηνεύει τὸ φαινόμενο σὲ βάθος· ποὺ θεωρεῖ δεδομένο τὸν παραδοσιακὸ χωρισμὸ χώρων καὶ ρόλων μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ πρῶτες ἐρευνες στράφηκαν γύρω ἀπὸ τὸ γυναικεῖο σῶμα, τὴ σεξουαλικότητα, τὴ μητρότητα, ἐνῶ ἐκεῖνες ποὺ ἐπεκτάθηκαν στὴν ἐργασία τῶν γυναικῶν διάλεξαν τὴ μελέτη τῶν γυναικείων ἐπαγγελμάτων (νοσοκόμες, μαῖες, τροφοί, δασκάλες, ὑπηρετίες).

Στὸν ἀντίποδα τῆς τάσης αὐτῆς, ὑπάρχει ἐκεῖνη ἡ πιὸ αἰσιδόξη, ποὺ ἀναζητᾷ μέσα στὸ πλῆθος τῶν ἀνώνυμων ὑποταγμένων γυναικῶν, τὶς ξεχωριστὲς ἐπαναστατημένες μορφές ἢ τὰ φαινόμενα μιᾶς συλλογικῆς γυναικείας δράσης· ποὺ ἐπιμένει στὴν παρουσία τῶν γυναικῶν στὴ ροὴ τῆς ἱστορίας, γυναικῶν ζωντανῶν, δραστήριων, ἐξεγερμένων, ὑπερεκτιμώντας συχνὰ τὰ περιθώρια ἀντίστασης καὶ ὁδηγώντας σὲ μία ἐξίσου φορτισμένη ἰδεολογικὴ «θριαμβολογία» (βλ. A. Farge καὶ M. Perrot).

“Ὅπως φάνηκε ἤδη, κοινὸ καὶ κυρίαρχο στοιχεῖο στὴν πρώτη ἐκεῖνη ἱστοριογραφικὴ παραγωγὴ γύρω ἀπὸ τὶς γυναῖκες, ἡ ὁποία μάλιστα δημιούργησε μιὰ ἐκδοτικὴ μόδα πέρα ἀπὸ τοὺς φεμινιστικοὺς καὶ ἐπιστημονικοὺς κύκλους, ἦταν ἡ διάθεση νὰ μελετηθοῦν τὰ ἔχνη ἐκεῖνα ποὺ συνθέτουν ἕνα ξεχωριστὸ «γυναικεῖο» τομέα. Ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται καὶ ἡ βασικὴ ἀντίρρηση ποὺ συνέχει πολλὲς ἀπὸ τὶς ἀνακρινώσεις τοῦ συνεδρίου : ἡ προσέγγιση αὐτὴ ὁδηγεῖ σὲ μεθοδολογικὸ ἀδιέξοδο, καθὼς ἀγνοεῖ τὴ μελέτη τῶν κοινωνικῶν ρόλων γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν, σὲ στενὴ σχέση καὶ ἀλληλεξάρτηση· ἡ ἱστορία τῶν γυναικῶν δὲν θὰ μπορούσε παρὰ νὰ εἶναι ἡ ἱστορία τῆς σχέσης τῶν φύλων : «Δὲν μπαίνει λοιπὸν ζήτημα νὰ συγκροτήσουμε ἕνα κλειστὸ πεδίο γνώσης», γράφει ἡ A. Farge, «ἀλλὰ ἀντίθετα, θὰ ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ἀνανεώσουμε τὸ ἐρωτηματολόγιο τῶν ἱστορικῶν, εἰσάγοντας τὴν ἔννοια τῆς διαφορᾶς τῶν φύλων» (σ. 33).

“Ἐτσι προβάλλεται ἡ θεμελιακὴ ἰδέα ὅτι ἡ πολυπλοκότητα τῶν σχέσεων ἀνδρῶν - γυναικῶν εἶναι παράγοντας τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης ἢ, ἀκόμα πιὸ ἔντονα, «κινητήρια δύναμη» τῆς ἱστορίας (P. Schmitt - Pantel). Ἡ θέση αὐτὴ ἀνοίγει ἕνα νέο καὶ εὐρὺ ὀρίζοντα γιὰ τὶς μεθόδους τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἀποδεχτὸ ἀπὸ ὅλες τὶς ὁμιλήτριες καὶ τοὺς ὁμιλητὲς· δημιουργεῖ μιὰ σειρά ἀπὸ νέα ἐρωτήματα ποὺ θὰ πρέπει νὰ ὁδηγήσουν στὴν ἐπανεξέταση

των πηγών, να διαπερνούν την ιστορική έρευνα στο σύνολό της, να φωτίζουν κάθε υπό εξέταση θέμα και από αυτή την όπτική γωνία. Για την Pauline Schmitt - Pantel, η διάσταση της σχέσης των φύλων οδηγεί σε μία ριζικά διαφορετική ανάλυση των κοινωνικών δομών και πρέπει να εξεταστεί συστηματικά στο θεωρητικό επίπεδο, όπως η συγγένεια και το οικονομικό.

Παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις των ανακοινώσεων, κοινή εκτίμηση είναι ότι η ιστορία των γυναικών πρέπει να βγει από το γκέτο όπου μια σειρά παράγοντες την έχουν εγκλωβίσει,² να αποκτήσει επιστημονική έγκυρότητα και να ένταχθεί «σε μια καθολική κοινωνική ιστορία όπου οι γυναίκες πρακτικές (όπως και οι ανδρικές) θα έβρισκαν την πραγματική τους σημασία» (Jacques Revel, σ. 128).

Οι γυναίκες ιστορικοί ωστόσο, τονίζουν ιδιαίτερα το γεγονός ότι παρ' όλες τις προόδους που έχουν γίνει προς αυτή την κατεύθυνση, η διάσταση του φύλου εξακολουθεί να μην μεταβάλλει την όπτική της κυρίαρχης ιστοριογραφίας στη Γαλλία. "Αν για τον θετικισμό και τη μαρξιστική ιστορία ο παράγοντας αυτός ήταν ανύπαρκτος, η ιστορία των νοοτροπιών, η ανθρωπολογική και δημογραφική ιστορία δημιούργησαν τα τελευταία χρόνια μια ενοίκη συγκυρία για τη μελέτη των κοινωνικών ρόλων των φύλων.³ Παρόλα αυτά, και μέσα στα πλαίσια της «νέας ιστορίας» η πρόσφατη παραγωγή γύρω από την ιστορία των γυναικών και ο προβληματισμός γύρω από τις σχέσεις των φύλων δεν έχουν ξεπεράσει παραδοσιακές προσεγγίσεις, δεν φαίνεται να έχουν αλλάξει «τη φύση της ιστορικής ματιάς» στο σύνολό της (M. Perrot, σ. 10).

Είναι ενδιαφέρουσα η κριτική που ασκεί η Christiane Klapisch - Zuber στη δημογραφική και ποσοτική ιστορία του Μεσαίωνα: Οι γυναίκες αντιμετωπίζονται συνήθως ως μεταβλητή της διαδικασίας της αναπαραγωγής, ως σύζυγοι ενός ανδρικού κοινωνικού σώματος, οι οποίες ανταλλάσσονται στη γαμήλια αγορά· το αποτέλεσμα είναι ότι η μελέτη των γυναικείων χαρακτηρισμών γίνεται με βάση τα κριτήρια επιλογής που αφορούν το άλλο μέρος του πληθυσμού. Παράλληλα, η προβολή συχνά του σύγχρονου μοντέλου οικογένειας (ζευγάρι - παιδιά) στον τρόπο που συγκροτούνται οι σειρές —ακόμα κι όταν θεωρητικά αναφέρεται ή διευρυμένη οικογένεια— αφήνει στο περιθώριο «δευτερεύουσες» περιπτώσεις (π.χ. χήρες, ανύπαντρες γυναίκες, γριές), που όμως μπορεί να έπαιζαν σημαντικό ρόλο σε παραδοσιακές

2. Στη Γαλλία οι γυναίκες δεν θέλησαν να δημιουργήσουν χωριστά τμήματα γυναικείων σπουδών μέσα στα Πανεπιστήμια, για να μην υποβαθμιστούν τα πτυχία, όπως έγινε για παράδειγμα στην Αμερική, αλλά και γιατί από νωρίς προτίμησαν η έρευνα γύρω από τις γυναίκες να διαπερνά όλους τους τομείς. Παρόλα αυτά, η περιθωριοποίησή της δεν αποφεύχθηκε (βλ. A. Farge).

3. Για την πολύ περιορισμένη αλλά συνάμα καθοριστική μεθοδολογική παρουσία της ιστορίας των γυναικών στα *Annales*, βλ. A. Farge.

κοινωνίες· τῇ διάσταση αὐτὴ εἶναι δύσκολο νὰ διερευνήσῃ ἡ ποσοτικὴ ἱστορία, καθὼς μᾶς δίνει τὸν κανόνα (καὶ μάλιστα ἐκεῖνον ποὺ ἀφορᾷ τοὺς ἄνδρες), πνίγοντας κάθε φαινόμενο ποὺ ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτόν.

Βασικὴ προϋπόθεση γιὰ νὰ ξεπεραστοῦν παραδοσιακὲς προσεγγίσεις στὸ θέμα τῆς ἱστορίας τῶν γυναικῶν εἶναι νὰ ἀπαλλαγεῖ ὁ ἱστορικὸς ἀπὸ μιὰ ἀντιθετικὴ ἀντίληψη τῆς κοινωνίας καὶ τῶν φύλων, ποὺ παγίωσε καὶ κληρονόμησε μέχρι τὶς μέρες μας ὁ 19ος αἰώνας : ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἡ γυναίκα, ταυτισμένη μὲ τὴ φύση καὶ τὸν ἰδιωτικὸ χῶρο· ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ ἄνδρας, μὲ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴ δημόσια σφαῖρα (βλ. M. Perrot καὶ P. Schmitt - Pantel). Πρόσφατες μελέτες ποὺ μνημονεύονται στὸν τόμο αὐτὸ δείχνουν πῶς μπορεῖ νὰ ἀποπροσανατολιστεῖ ἡ ἔρευνα, ὅταν ξεκινάει ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἰδεολογικὴ προκατάληψη· ἡ δυναμικὴ τῆς πραγματικότητος μοιάζει νὰ εἶναι πολὺ πρὸ ρευστῆ καὶ νὰ μὴν ὑπακούει σὲ ἀνάλογες διχοτομίες. «Νὰ προτιμᾷ κανεὶς ἀπὸ τὶς ὑπερβολικὰ σαφεῖς διαχωριστικὲς γραμμὲς τὶς ζῶνες ἐκεῖνες ὅπου τὰ πράγματα συγχέονται, οἱ ἐπιδράσεις ἀλληλοσυγκρούονται, ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ ἀδιαφοροποίητο, ἡ ἀντιστροφή»⁴ καὶ ἀπὸ τὶς ὑπερβολικὰ ἁρμονικὲς παραπληρωματικότητες, τὶς συγκρούσεις καὶ τὶς ἀντιφάσεις· νὰ δεχτεῖ τὸν ἀμφίσημο χαρακτήρα τῶν πραγμάτων» (M. Perrot, σ. 15).

Ἄν ἐξεταστοῦν μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα οἱ σχέσεις τῶν φύλων, μπορεῖ κανεὶς νὰ προχωρήσῃ τὸ συλλογισμὸ τοῦ πέρα ἀπὸ τὴν κοινότητα πρὸς διαπίστωση ὅτι οἱ γυναῖκες δὲν κατεῖχον τὴν (πολιτικὴ) ἐξουσία στὶς διάφορες ἐποχὲς καὶ κοινωνίες καὶ νὰ ἀναζητήσῃ τὸ μερίδιό τους, μέσα σὲ ἓνα σύνολο πολυμορφῶν καὶ περιφερειακῶν ἐξουσιῶν στὸ κοινωνικὸ ἐπίπεδο (M. Perrot).

Πάνω σὲ αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ βασίζεται ἡ κριτικὴ ποὺ ἀσχεῖ ἡ Pauline Schmitt - Pantel στὴν ἱστοριογραφία γιὰ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ πόλη : οἱ ἀναλύσεις γύρω ἀπὸ ἐρωτήματα τοῦ τύπου «γυναῖκες ἀποκλεισμένες ἢ γυναῖκες ἐλεύθερες» ἀποτελοῦν οὐσιαστικὰ προέκταση τῆς σύγχρονης ἀντιθετικῆς ἀντίληψης τῶν φύλων καὶ ἐμποδίζουν τὴν ἔρευνα νὰ προσεγγίσει τὸ πρόβλημα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν φυλετικῶν ρόλων μέσα στὶς διάφορες κοινωνικὲς πρακτικὲς ποὺ συνθέτουν τὴ ζωὴ τῆς πόλης. Ἀντίθετα, κάθε μία ἀπὸ τὶς πρακτικὲς αὐτές (π.χ. οἱ σχετικὲς μὲ τὸ θάνατο, τὴν τροφὴ, τὰ ρούχα, τὸν πόλεμο, τὰ ἀγαθὰ, τὰ δῶρα, τὴν παραγωγὴ γενικότερα, οἱ τελετουργικὲς πράξεις) θὰ πρέπει νὰ ἐξετάζονται μὲ τὸ πρίσμα τῆς διαίρεσης τῶν ρόλων καὶ τῶν χώρων ὅπου λειτουργοῦν ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Κι αὐτό, πάντοτε μὲ μιὰ μεθοδολογικὴ προφύλαξη : ὅτι τὸ εἶδος τῶν τεκμηρίων ποὺ διαθέτουμε γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πόλη, δηλαδὴ εἰκόνες, κείμενα καὶ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, περιέχουν τὸ καθέναν ἓνα λόγο ἰδιαιτέρο, δὲν ἐπιτρέπουν τὴν κατευθεῖαν ἀνά-

4. Στὸ ἐνδιαφέρον φαινόμενο τῆς ἀντιστροφῆς (inversion) τῶν κοινωνικῶν ρόλων γενικὰ καὶ εἰδικότερα τῶν φύλων καὶ στὸ καρναβάλι ἀναφέρεται ἰδιαιτέρως ὁ J. Revel στὴν ἀνακοίνωσή του.

γνώση τῆς πραγματικότητας καὶ ἀποτελοῦν σὲ διάφορους βαθμοὺς μιὰ μετά-θεση τοῦ πραγματικοῦ. Ἔτσι, οἱ γυναικεῖες μορφές ποὺ περιέχει γιὰ παράδειγμα ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία (εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχαία καὶ καθαρὰ ποιητικὴ περίπτωσιν τῆς Μήδειας εἴτε γιὰ τὴν ἀπλὴ Ἀθηναία τοῦ Ξενοφῶντα) δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἰδεατοὺς τύπους. Ἡ μελέτη ὅμως τῶν κειμένων ἐπιτρέπει νὰ διερευνήσῃ κανεὶς τὸν τρόπο ποὺ σκέφτονταν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς τὴ σχέση τῶν φύλων μέσα στὸ χρόνο καὶ νὰ δεῖ πῶς τὸ θέμα αὐτὸ χρησιμεύει γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἓνας στοχασμὸς γύρω ἀπὸ ἄλλα θέματα, ὅπως τὸ ἰδιωτικὸ καὶ τὸ δημόσιον, ἡ κριτικὴ στὴν πολιτικὴ, τὰ ὅρια τῆς ἐξουσίας, ὁ πόλεμος κ.ἄ. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν τῶν φύλων μέσα στὴν ἀνδρική ἰδεολογικὴ παραγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος κατέχει κεντρικὴ θέση : «Ὡς ἄνδρας ἀπέναντι στὴ γυναίκα, ἐλεύθερος ἀπέναντι στὸ δούλο, Ἕλληνας ἀπέναντι στὸ βάρβαρον : ἔτσι ὁ Ἕλληνας σφυρηλατεῖ τὴν ταυτότητα τοῦ πολίτη» (σ. 112).

Ἡ ἀνάλυση τοῦ ἀρσενικοῦ - θηλυκοῦ, τόσο στὸ ἰδεολογικὸ καὶ συμβολικὸ ἐπίπεδο, ὅσο καὶ στὶς κοινωνικὲς πρακτικὲς δὲν προβάλλεται μὲ τὴν ἴδια βαρύτητα ἀπὸ ὅλες τὶς ἀνακρινώσεις. Ἄν καὶ περιθωριακὴ, ἐκφράζεται καὶ ἡ ἀποψη ἐκείνη ποῦ, χωρὶς νὰ ἀρνεῖται τὴν παραπάνω διάστασιν, ἐξακολουθεῖ νὰ δίνει προτεραιότητα στὴν ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ γυναικεῖο σῶμα. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὧς καὶ ἀρκετὰ πρόσφατα ἡ ἱστοριογραφία ὑποβάθμιζε τὸ ρόλον τῶν γυναικῶν στὴ βιολογικὴ τους λειτουργία, ἐκείνη τῆς ἀναπαραγωγῆς, «ὅλα ἀλλάζουν ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ θὰ δείξουμε ὅτι τὸ ἴδιον τὸ γυναικεῖο σῶμα ἔχει τὴν ἱστορία του, ἀκόμα καὶ μέσα ἀπὸ τὶς πύλινες του λειτουργίες» (Catherine Fouquet, σ. 76). Ἡ «ὑποχρεωτικὴ» αὕτη «στροφή», κατὰ τὴν Fouquet, δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθεῖ πρὶν ὀλοκληρωθεῖ : οἱ σχετικὲς μελέτες δὲν συνετέλεσαν στὴν ἀναπαραγωγὴ τοῦ μύθου τῆς «αἰώνιας θηλυκότητος», ὅπως τοὺς καταλογίζεται, ἀλλὰ ἀντίθετα, στὴν κατάρρευσή του. Συνεχίζοντας τὸ συλλογισμὸ τῆς Fouquet, ἡ Yvonne Knibiehler ὑποστηρίζει ὅτι, ἂν δεχτοῦμε πῶς ἡ ἀνδρική κυριαρχία θεμελιώθηκε ἐπάνω στὴν ὑποδούλωση τῶν γυναικῶν στὶς βιολογικὲς τους λειτουργίες, φαίνεται ἡ πολιτικὴ σημασία μιᾶς ἱστορίας —καὶ μιᾶς ἰδιαίτερης περιοδολόγησιν ἀκόμα— ποῦ θὰ διερευνᾷ τὴ διαδικασίαν μιᾶς «διπλῆς ἀπελευθέρωσιν» τῶν γυναικῶν : «σὲ σχέση μὲ τὴ βιολογία, σὲ σχέση μὲ τὴν ἀνδρική κυριαρχία. Ἀπὸ τὸ θηλυκὸ στὴ γυναίκα, ἀπὸ τὴ γυναίκα στὸ γυναικεῖο ἀνθρώπινον πλάσμα» (σ. 55).

Ἀνάμεσα στὴν τάσιν ποῦ ἐπιδιώκει τὴ διεύρυνσιν τῆς ἀνάλυσης πέρα ἀπὸ τοὺς καθαρὰ γυναικεῖους χώρους καὶ σὲ κείνη ποῦ ἐπικαλεῖται τὴν ἱστορικότητα τοῦ γυναικείου σώματος, μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ ἡ Agnès Fine, ὅταν διαπραγματεύεται ξανά τὸ ζήτημα τῆς ἰδιαίτερης γυναικείας κουλτούρας. Ἡ μεθοδολογία ποῦ ἀκολουθεῖ ἀναδεικνύει ἐνδιαφέρουσες διαστάσεις γύρω ἀπὸ αὕτη τὴν ἀποψιν : ἡ Fine μελετᾷ τὰ προικιὰ —πρακτικὴ ποῦ ἀφορᾷ

κυρίως τις γυναῖκες—ὡς πρὸς τὴν οἰκονομική τους λειτουργία, ὡς πρὸς τὴ σημασία τους στὸ σύστημα τῆς συγγένειας καί, κυρίως, ὡς πρὸς τὸ συμβολισμό τῆς γυναικειᾶς σεξουαλικότητος ποὺ τὰ σχετικά ἔθιμα ὑπαίνισσονται. Τὶς ὧψεις αὐτὲς προσπαθεῖ νὰ προσεγγίσει στὴ μακρὰ διάρκεια, καθὼς χρησιμοποιεῖ συμβολαιογραφικὰς πράξεις γιὰ τὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα καὶ προφορικὰς μαρτυρίες γυναικῶν γιὰ τὸν 20ό. Οἱ τελευταῖες αὐτὲς—ἓνα εἶδος πηγῶν ποὺ ἔχουν τροφοδοτήσει τὴν ἱστορία τῶν γυναικῶν μὲ ἓνα πλούσιο προβληματισμὸ (βλ. σχετικά Sylvie Van de Castele - Schweitzer καὶ Danièle Voldman)—ὁδήγησαν τὴ Fine νὰ ἐπικεντρώσει τὴν ἔρευνά της γύρω ἀπὸ τὸ ἐρώτημα πῶς οἱ γυναῖκες βίωναν τὶς πρακτικὰς σχετικάς μὲ τὰ προικιά, πῶς δηλαδὴ διαμόρφωναν τὴ γυναικεία τους ταυτότητα ἀπέναντι σὲ κοινωνικοὺς κανόνες γύρω ἀπὸ τὸ γάμο καὶ τὴ σεξουαλικότητα, οἱ ὁποῖοι ἔπαιζαν κυρίαρχο ρόλο στὴ ζωὴ τους.

Ἄν καὶ συχνὰ ἡ κριτικὴ ποὺ ἀσκεῖται στὴ σύγχρονη ἱστοριογραφία ἐντοπίζεται στὴν ἀδυναμία της νὰ ἐνσωματώσει στὸν προβληματισμὸ της τοὺς κοινωνικοὺς ρόλους τῶν γυναικῶν ἰσότημα μὲ ἐκείνους τῶν ἀνδρῶν, δὲν φαίνεται νὰ εὐαισθητοποιοῦνται τὸ ἴδιο ὅλες οἱ ἀνακρινώσεις στὸ σημεῖο αὐτό. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι οἱ δύο ἄνδρες ἱστορικοί, πιδ αἰσιόδοξοι γιὰ τὴν ἐπίδραση ποὺ κατόρθωσε νὰ ἀσκήσει ἡ φεμινιστικὴ ὀπτικὴ στὴν κοινωνικὴ ἱστορία, πιδ δύσπιστοι, ταυτόχρονα, γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐγκυρότητα τῆς ἱστοριογραφίας γιὰ τὶς γυναῖκες ποὺ γράφτηκε ἀπὸ τὶς ἴδιες (καὶ μάλιστα καθὼς ἔφερε τὸ πολιτικὸ στίγμα ἐνὸς κινήματος) στέκονται ἰδιαίτερα στὴν τάση της νὰ συγκροτηθεῖ ἓνα πεδίο ἔρευνας ἀποκλειστικὰ «γυναικεῖο», γιὰ νὰ τονίσουν στὴ συνέχεια πῶς ἄφησε στὸ σκοτάδι τοὺς ἄνδρες, προκαλώντας ἔτσι μιὰ «θεαματικὴ ἀσυμμετρία». Στὴ λογικὴ τους μοιάζει νὰ εἶναι κυρίαρχη ἡ ἱστοριογραφία γύρω ἀπὸ τὶς γυναῖκες καὶ περιθωριακὴ ἐκείνη ποὺ ἀφορᾷ τοὺς ἄνδρες. Ἀπὸ τὴ δική του λοιπὸν σκοπιά, ὁ Alain Corbin θὰ μιλήσει γιὰ τὸν ἀνδρικὸ πόνο (la souffrance masculine) τὸν 19ο αἰῶνα, ἓνα συναίσθημα τόσο ἀπαγορευμένο καὶ ἀπωθημένο γιὰ τοὺς ἄνδρες, ἀλλὰ ὥστόσο ὑπαρκτὸ ὅσο καὶ στὶς γυναῖκες, στὶς ὁποῖες ἀναγνωρίζοταν πάντοτε τὸ προνόμιο νὰ τὸ ἐκφράζουν. Ὑπάρχει λοιπὸν καὶ ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ νομίσματος, ἡ μιζέρια καὶ ἡ καταπίεση τῶν ἀνδρῶν, ἀποτέλεσμα τοῦ ἰδεολογικοῦ προτύπου τοῦ «ἀνδρισμοῦ», ποὺ παγίωσε ὁ 19ος αἰῶνας καὶ ἀπὸ τὸ ὅποιο πηγάζει συχνὰ καὶ ἡ δυστυχία τῶν γυναικῶν. Ἐτσι ὁ A. Corbin θὰ προτείνει τὴ συστηματικὴ μελέτη τῶν ἀνδρικῶν νοοτροπιῶν καὶ συναισθημάτων—πράγμα ἀναπόφευκτο μὴ καὶ ἡ πλειοψηφία τῶν πηγῶν διασώζει τὸν ἀνδρικὸ λόγο—προκειμένου νὰ γίνῃ εὐρύτερα κατανοητὸς ὁ τρόπος ποὺ ὁ αἰῶνας αὐτὸς σκέφτηκε τὶς γυναῖκες. Ἀφήνοντας οὐσιαστικὰ ἀναπάντητο τὸ καίριο πρόβλημα γύρω ἀπὸ τὰ «ἔχνη» τῆς παρουσίας τῶν γυναικῶν στὴν ἱστορία, θέτει ἓνα ἄλλο ἐρώτημα: «Μὲ μιὰ λέξη, γιατί ἀρνούμαστε, λιγό-

τερο ή περισσότερο συνειδητά, τή μελέτη τοῦ κυρίαρχου προτύπου τοῦ ἀνδρισμοῦ καί ἐκείνη τοῦ θεάτρου ὅπου ἐκδηλώνεται ὁ ἀνδρικός πόνος;» (σ. 152).

Κλείνοντας—καί ὅχι ἐξαντλώντας—τίς θεματικές αὐτές ἀναφορές ἄς ἐπισημάνουμε μαζί μέ τή Geneviève Fraisse πόσο λάθος εἶναι νά ταυτίζεται στή συνείδηση πολλῶν ἱστορικῶν ἡ ἱστορία τῶν γυναικῶν μέ τήν ἱστορία τοῦ φεμινισμοῦ· ἡ ἀνάλυση «τῶν καταστάσεων» μέ τήν ἀνάλυση «τῶν ἀνατροπῶν». Ἡ ἱστοριογραφία ὅμως τοῦ φεμινισμοῦ, ὅπως δείχνει ἡ Fraisse, δέν ἔχει κατορθώσει ἀκόμα νά κατανοήσει πολιτικά καί κοινωνικά τὸ φαινόμενο καί μάλιστα μέσα στίς διαφορετικές ὀψεις ποῦ πῆρε κάθε ἐποχή, ἀλλά ἀναρωτιέται συνήθως γιά τήν ποιότητα τοῦ φεμινισμοῦ τῶν συγκεκριμένων γυναικείων μορφῶν. Ἐντοπίζοντας τήν ἀδυναμία τόσο τῶν σύγχρονων μέ τὸ φαινόμενο μαρτύρων ὅσο καί τῶν ἱστορικῶν νά κατατάξουν πολιτικά τίς μορφές αὐτές, ἡ Fraisse προτείνει μιὰ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τίς αἰτίες ποῦ ὁ φεμινισμός εἶναι σταθερὰ σβησμένος ἀπὸ τή λαϊκὴ μνήμη, ἀλλὰ καί ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἱστορικῶν.

Μέσα ἀπὸ ὅλες τίς ἀνακρινώσεις θίγονται πολλὰ μεθοδολογικά ζητήματα ποῦ πλουτίζουν τὸν προβληματισμὸ γύρω ἀπὸ τήν ἱστορία τῶν φύλων. Συγχρόνως, ἀναδεικνύεται ἡ ἐπιστημολογικὴ σημασία τῆς ἐνσωμάτωσης τῆς ἱστορίας τῶν γυναικῶν σὲ μιὰ καθολικὴ κοινωνικὴ ἱστορία ἐνῶ ἡ κριτικὴ ποῦ ἀσκειῖται στίς παλιότερες καί σύγχρονες τάσεις τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἱστοριογραφίας δείχνει, παράλληλα, τίς δυσκολίες μιᾶς τέτοιας διαδικασίας ἐνσωμάτωσης. Μένει ὥστόσο ἀναπάντητο τὸ ἐρώτημα ποῦ ὀφείλονται οἱ δυσκολίες καί οἱ καθυστερήσεις αὐτές. Ἄν οἱ πηγές ποῦ διαθέτουμε γιά τὴ διερεύνηση τῶν κοινωνικῶν ρόλων τῶν γυναικῶν ἔχουν στή μεγάλη τους πλειοψηφία περάσει ἀπὸ τὸ ἰδεολογικὸ φίλτρο ἀνδροκρατικῶν κοινωνιῶν—οἱ ὁποῖες θὰ πρέπει νά μελετηθοῦν καί ὡς τέτοιες—τότε θὰ πρέπει ἴσως νά ἀναρωτηθοῦμε κατὰ πόσο καί ἡ παραγωγή τῆς ἐπιστήμης στίς μέρες μας ὑπακούει σὲ ἀνάλογες ἐπιδράσεις.

ΕΛΕΝΗ ΦΟΥΡΝΑΡΑΚΗ